

OP ZONDAG, 27 februari 1972, om 10.30 u. , IN DE
BOVENZAAL VAN " HET DAMBERD ", KOORNMARKT, DIAPROJECTIE
DOOR DHR. M. LOOTENS OVER DE EVOLUTIE VAN DE WERKEN AAN
DE E.3 IN DE OMGEVING VAN DE ST.-LIEVENSPOORT. DAARNA
DISCUSSIE MET ALS THEMA : DE HEEMKUNDIGE KRING "GENT"
EN DE TOEKOMST VAN ONS CULTUURPATRIMONIUM.

Alle belangstellenden zijn hartelijk welkom.

JAARLIJKSE PRIJS DER STAD GENT VOOR NEDERLANDSE LITERATUUR

We vestigen er de aandacht van onze leden op dat de Stad Gent, op initiatief van " Pan ", vereniging van Oost-Vlaamse letterkundigen, een jaarlijkse prijs ten bedrage van 15.000 F. uitlooft ter aanmoeding van de Vlaamse letterkundige bedrijvigheid.

In 1972 komt een Geschied- of Oudheidkundige studie over Gent in aanmerking voor bekroning.

De prijs is voorbehouden aan de mededingers die :

- ofwel te Gent geboren zijn ;
- ofwel op 1 mei van het jaar waarop de prijs wordt uitgeschreven, tenminste sedert één jaar metterwoon te Gent zijn gevestigd.

De gedrukte of getypte werken moeten, aangetekend en in tweevoud, aan het College van Burgemeester en Schepenen, ten Stadhuize, toegezonden worden, ten laatste op 30 april 1972.

Het volledig reglement van de prijs kan bekomen worden bij de Dienst voor Culturele Zaken, Abrahamstraat, 13 Gent.

* * * * *

DE MUURSCHILDING IN HET GROOT VLEESHUIS TE GENT.

Het Groot Vleeshuis is de laatste tijd opnieuw in de belangstelling gekomen. Niet alleen omdat er in Het Mandelboekje (1) en in Palmares (2) interessante bijdragen over dit gebouw zijn verschenen, maar ook omdat de Stad, eindelijk, van plan schijnt te zijn dit prachtig monument een aangepaste bestemming te geven.

We willen hier de aandacht vestigen op de muurschildering die nog in het Vleeshuis aanwezig is. Vele Gentenaars weten dat die muurschildering bestaat, maar weinig hebben haar gezien. Verwonderlijk is dit niet ! Ook voor ons was tot voor kort de vraag " Hoe tot bij de muurschildering in het Vleeshuis geraken ?" een raadsel. De oplossing van het probleem vonden we in het reeds vermelde Mandelboekje : de sleutel van het hok dat de muurschildering beschermt is te vinden bij de bewakers van het Gravensteen.

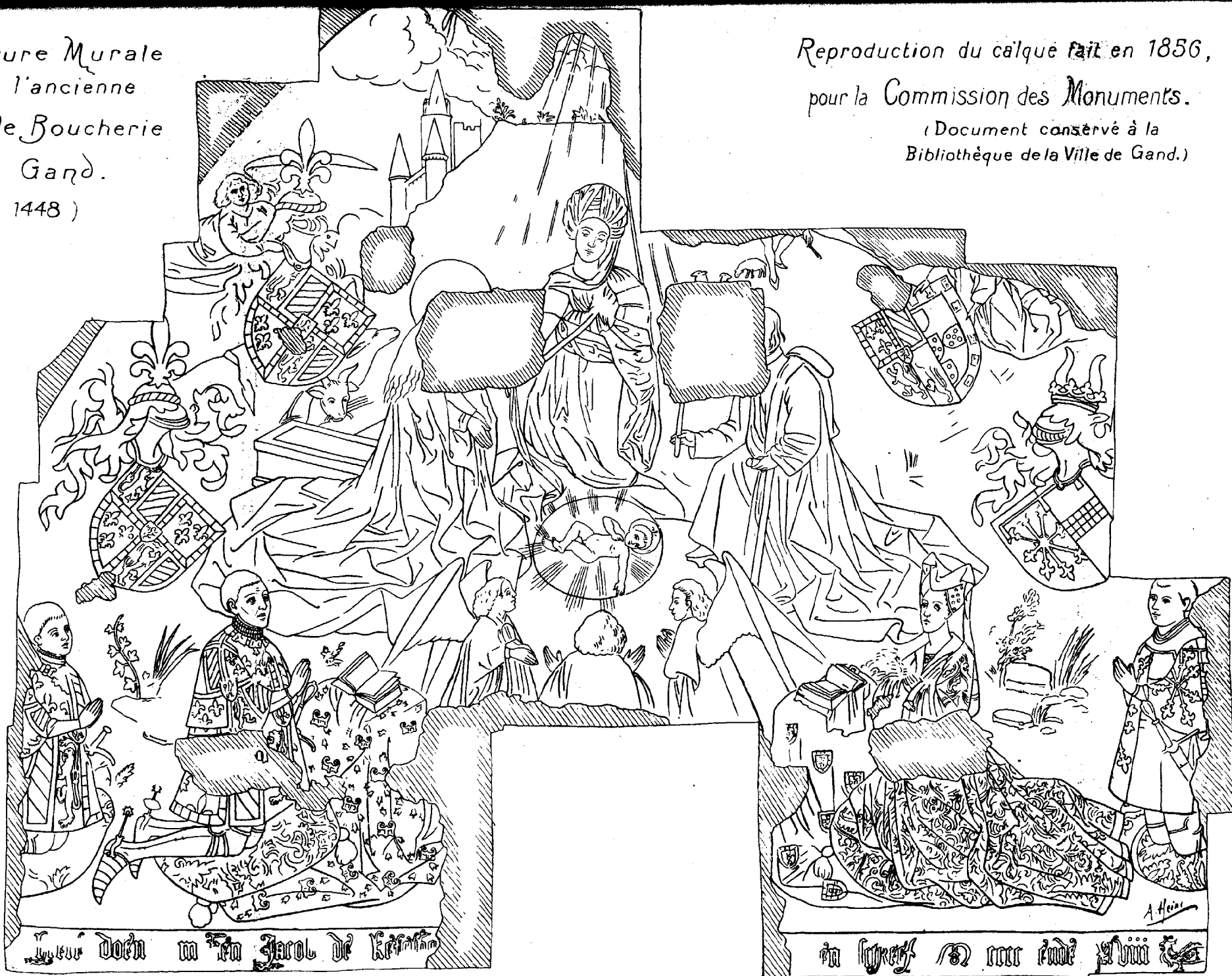
In onderhavige bijdrage hebben we enkel getracht de iconografie van het religieuze thema van het kunstwerk uit de doeken te doen. In een latere bijdrage zullen we het hebben over de andere iconografische problemen van de muurschildering, over de opdrachtgever en de schilder ervan.

Vooreerst echter een woord over het Groot Vleeshuis zelf. Met de bouw van het Vleeshuis, opgetrokken op de Groentenmarkt langs de Leie, werd begonnen in 1408 naar plannen van de bouwmeester en opzichter der stadswerken Gillis de Suttere. Deze laatste is wellicht te vereenzelvigen met de gelijknamige man (+ 1418) van wie de grafplaat in het Bijlokemuseum wordt bewaard. In 1419 was het Vleeshuis voltooid (3). Dertig jaar later werd in het zuidelijk verlengde van de vleeshalle, aan de kant van de Leie, een kapel en een sacristie bijgebouwd. Op 3 november 1448 werd de kapel gewijd. Pas in 1828 werd de kapel afgebroken en werd de ruimte die zij innam geïntegreerd in het Vleeshuis. De muur tussen de voormalige kapel en de sacristie bleef evenwel behouden. Het was op die muur dat tijdens de maand april 1855, F. Van Melle, concierge van het Vleeshuis, de muurschildering achter een laag kalkwitsel ontdekte (4). Het kunstwerk, dat vrij ernstig beschadigd was, werd in 1856 door Felix De Vigne gerestaureerd en aangevuld. Verschillende auteurs (5) hebben De Vigne achteraf aangewreven de schildering en vooral het centrale gedeelte volgens zijn eigen fantasie te hebben aangevuld. Voor de restauratie had Felix De Vigne evenwel, op last van de Stedelijke Administratie, een calque gemaakt van de overgebleven delen der muurschildering(6). Een verkleinde copie van die gecalqueerde tekening werd in 1899 door Armand Heins uitgevoerd. Het is van deze copie dat U op de tegenoverstaande bladzijde een reproductie vindt.

De muurschildering, gevat in een spitsboog, bevindt zich 4,15 m. boven de grond. Ze is uitgevoerd in olieverf. Aan de basis meet zij 4,36 m. en ze is 3,58 m. hoog. Onderaan is een fries met het volgende gedateerde opschrift : (Dit)heeft doen maken Jacob de Ketelbo(etere int jaar ons heeren als)m(en schreef M. CCCC ende XLVIII.

Peinture Murale
de l'ancienne
Grande Boucherie
à Gand.
(1448)

Reproduction du calque fait en 1856,
pour la Commission des Monuments.
(Document conservé à la
Bibliothèque de la Ville de Gand.)

Justus dorn in fca Jacol de Kistano

in signis M. cur. fide. d. viii

Over de iconografie van het kunstwerk was en is men het niet eens. Vooral de iconografie van het centraal gedeelte van de voorstelling heeft in de literatuur aanleiding gegeven tot twee verschillende opvattingen die men tot vandaag terugvindt.

De eerste opvatting werd voor het eerst door Edmond De Busscher in 1859 in zijn artikel " Peinture murale à l'huile à Gand " (7) uiteengezet. We laten de voornaamste punten van de hypothese van De Busscher hier volgen.

In het bovendeel troont God de Vader met de tiara op het hoofd. Hij zegent de pasgeboren Christus en steunt met de linkerhand op de kruisdragende werelddol, symbool van zijn almacht. In het midden boven zweeft de H. Geest in de gedaante van een Duif uit wiens bek stralen komen die een mystiek licht werpen op de centrale groep. In het midden van die groep zit geknield O.-L.-Vrouw met een soort tulband op het hoofd. Aan haar voeten ligt het pasgeboren goddelijk Kind in een schitterende stralenkrans. Jezus legt de rechterhand op het hart en reikt de andere naar het personage dat voor hem in aanbidding is neergeknield. De Maagd houdt een lang lint, symbool van de heilige band die Maria en Jezus bindt. Rechts van de Moeder-Maagd knielt Jan de Ketelboetere, vader van de schenker Jacob, in het lange kleed der neringdekens gehuld. In de rechterhand houdt hij de offerkaars en met de andere steunt hij op de jubelkruk. Op zijn schouder is het hiërarchisch ereteken der nering, namelijk een strook laken die tot het midden van zijn kleed neerhangt, gehecht. Links van O.-L.-Vrouw knielt de overleden moeder van de schenker, de eerste vrouw van Jan de Ketelboetere. Ze heeft goudgeel haar, het teken der eeuwige jeugd, terwijl de nimbus der uitverkorenen haar hoofd omgeeft. Tussen de biddende engelen op het voorplan is Jacob de Ketelboetere, met de rug naar de toeschouwer, uitgebeeld. Links van O.-L.-Vrouw zijn de os en de ezel uit de stal van Betlehem voorgesteld en hoger, rechts van haar, een herder met enige schapen. Links onder de buste van God de Vader ontwaart men torens, die waarschijnlijk aan het heilige Jeruzalem moeten doen denken.

Op het voorplan, links en rechts van de schenker, zijn Filips de Goede en zijn echtgenote Isabella van Portugal, knielend voor een bidbank uitgebeeld. Achter de hertog knielt zijn zoon, de graaf van Charolais, later gekend onder de naam Karel de Stoute. Achter de hertogin Adolf van Cleve, heer van Ravestein. De personages zijn duidelijk aangewezen door de wapenschilden op hun kledij en door de wapenschilden die door engelen boven hun hoofden worden gehouden.

Tot daar de opvatting van Edmond De Busscher.

De tweede hypothese werd door James Weale in de Messenger van 1860 voor het eerst uiteengezet (8).

Volgens hem stelt de vrouwenfiguur met het aureool, links naast het Kind, O.-L.-Vrouw voor. De man rechts van Jezus, de H. Jozef in de kledij van de gewone burger van het midden van de XVde eeuw

en dus niet met het hiëraris ch schouderteken van het dekenschap. Weale wijst erop dat het personage in het midden, niet Maria is zoals de Busscher meent, maar Zelemia, een vroedvrouw die, volgens de apocriefe (9) geschriften Jozef was gaan zoeken om Maria bij de bevalling te helpen.

Teneinde enig licht te werpen op het iconografisch probleem leek het ons aangewezen :

- 1) ons te steunen op de voorstelling zelf, dus op de gecalqueerde tekening voor restauratie, en niet op de voorafgaandelijke literatuur ;
 - 2) de literaire bronnen die aanleiding tot de voorstelling hebben gegeven op te sporen ;
 - 3) de voorstelling te vergelijken met andere gelijkaardige voorstellingen uit dezelfde periode
- 1) De aanwezigheid van een naakte baby, van een os en een ezel van aanbeddende personages en figuren met vleugels (engelen) laten ons zonder meer toe te besluiten dat de voorstelling een Aanbedding van het pasgeboren Jezuskind is. Inderdaad in de loop van de eeuwen is het tafereel op die wijze ontelbare keren voorgesteld.
 - 2) Teneinde de aanbeddende personages te identificeren zijn we aangewezen op literaire bronnen. Men mag inderdaad niet vergeten dat religieuze uitbeeldingen niet door de schilders werden uitgevonden maar dat het illustraties zijn van teksten meestal aangeduid en opgelegd door de opdrachtgevers van de kunstwerken.

Welnu, voor wat de voorstelling die ons hier interesseert aangaat wijzen we op De Vizioenen van de H. Brigitta van Zweden (° 1303-+1373). Brigitta ging in de laatste jaren van haar leven naar het H.Land en beleefde op de heilige plaatsen vizioenen die zij in het Zweeds opschreef. Haar 'Vizioenen' weldra vertaald in het latijn, werden zeer vlug verspreid. Ten noorden van de Alpen vooral na het Concilie van Konstanz (1415) waarop de heiligverklaring van Brigitta van 1391 werd bekrachtigd. Belangrijk in onze optiek is de wijze waarop de H. Brigitta haar vizioen van de Geboorte van Christus beschrijft en dat we hier in vrije vertaling laten volgen :

" Toen ik bij de kribbe van de Heer in Betlehem was, zag ik een wonderbaar schone maagd die in een witte mantel en een fijne tunica was gehuld. Er was ook een oude, eerbiedwaardige grijsaard, en een os en een ezel. Zij traden in een grot en nadat de grijsaard de dieren aan een kribbe gebonden had, ging hij

naar buiten. Daarop baarde de Maagd in een oogwenk, zonder pijn, het goddelijk Kind dat een wonderbaar licht uitstraalde. Toen boog Maria het hoofd, vouwde de handen en aanbad het Kind. Toen trad Jozef binnen met een brandende kaars, viel op zijn knieën en aanbad het Jezuskind." (10)

O.i. bestaat er geen twijfel dat de voorstelling van de muurschildering in het Vleeshuis teruggaat op de Vizioenen van de H. Brigitta. Men lette op de houding van Maria, op het aureool rond het Jezuskind, op Jozef met de kaars.

Bovendien werd de iconografie van de voorstelling ook bepaald door het zogenaamde Protoëvangelië van Jacobus. Volgens dit apocrief evangelie (hoofdstuk XIX) ging Jozef een vroedvrouw (Zelemia genaamd volgens de Pseudo-Mattheus) halen om Maria te helpen bij de bevalling. Toen zij binnentrad en het wonder van de reeds geboren Jezus aanschouwde knielde zij neer en aanbad de Zaligmaker. Het personage tussen Maria en Jozef mogen we dus identificeren als de vroedvrouw Zelemia die trouwens haar attriboot, het windsel, in de hand houdt (11).

- 3) Wat nu de gelijkaardige voorstellingen uit dezelfde periode (ca. het midden van de XVde eeuw) aangaat, willen we hier slechts één voorbeeld citeren.

In het breviarium van hertog Filips de Goede (bewaard Kon. Bib. Brussel, Mss 9511, vol I) is een miniatuur (F° 43 v°) te dateren ca. 1445, die een illustratieve uitbeelding is van beide geciteerde literaire bronnen (Vizioenen van de H. Brigitta en de Pseudo-Jacobus). De miniatuur stelt Jozef en Zelemia voor die stomverbaasd zijn de Maagd in aanbidding voor het Kind te zien zitten. Jozef steunend op een stok (vergeten we niet dat hij een grijsaard is) heft zijn hoed op. Zelemia, met een tulband als hoofddekseel, valt op haar knieën. Op de grond ligt het naakte Jezuskind in een stralenkrans. De Maagd met aureool rond het hoofd aanbidt haar Kind met gevouwen handen en neergebogen hoofd. Achteraan zijn musicerende engelen en de os en de ezel uitgebeeld. In de achtergrond kondigt een engel de geboorte aan de herders aan.

In het licht van beide vermelde literaire tradities en gelijktijdige uitbeeldingen bestaat er voor ons geen twijfel dat de muurschildering in het Groot Vleeshuis een illustratie is van de Vizioenen van de H. Brigitta en de Pseudo-Jacobus.

Bezwaar zou kunnen geopperd worden tegen het feit dat het gebeuren zich in een landschap en niet in een grot (zoals de H. Brigitta vermeldt) afspeelt. Vergeten we evenwel niet dat in de schilderkunst van de XVde eeuw de 'Geboorte' meermaals in een

een landschap wordt voorgesteld. We stippen hier slechts één voorbeeld aan, namelijk, de vleugel van een tweeluik, bewaard in het Museum Mayer Van den Bergh te Antwerpen, uit de Maas-Rijnstreek te dateren omstreeks 1390-1400.

Ook de aanwezigheid van God de Vader en de H. Geest in de gedaante van een duif die licht stralen op het Jezuskind treft men meermaals in de kunst van de ^{een} helft van de XVde eeuw (12). Vermelden we o.m. een schilderij van Meester uit de Elzas van omstreeks 1460 bewaard in het Germanisches National Museum te Nrenberg en het rechterluik van het zgn. Englandfahrer Altar (nà 1424 te dateren) uit de Kunsthalle te Hamburg.

Men heeft Felix De Vigne verweten dat hij de voorstelling volgens eigen fantasie zou aangevuld hebben. De iconografische benadering situeert de muurschildering in het Groot Vleeshuis evenwel in het midden van de XVde eeuw, periode waarin zij volgens het gedateerde opschrift (1448) ontstond.

Noten :

A. Van den Kerkhove

- (1) HET GROOT VLEESHUIS, Het Mandelboekje, 14e jg., nrs. 3 en 4, September en November 1971.
- (2) LA NATIVITE DE JACQUES DE KETELBOETERE, BOUCHER A GAND, Palmares, décembre 1971, n° 5, blz. 1 en 5.
- (3) Over de geschiedenis van het Groot Vleeshuis cf. E. DE BUSSCHER, La Grande boucherie à Gand, reconstruction au XVe siècle, Gent 1857 (overdruk) ; E. VARENBERGH, Souvenirs archéologiques de la ville de Gand. V. La Grande Boucherie. in : MESSAGER DES SCIENCES HISTORIQUES, jg. 1872, blz. 245-267.; F. DE POTTER, Gent van den Oudsten Tijd tot Heden, dl. II, 1884-1885, blz. 366-387.
- (4) O.a. P.C. VAN DER MEERSCH, Découverte d'une ancienne peinture murale à l'huile. in : MESSAGER DES SCIENCES HISTORIQUES, jg. 1855, blz. 229-231 en 507-508.
- (5) O.a. C.A. SERRURE, J. WEALE en vooral J.-TH. DE RAADT, cf. van deze laatste La Peinture murale à l'huile de la " Grande Boucherie " à Gand offre-t-elle encore quelque valeur documentaire? in : ANNALES DE LA SOCIETE D'ARCHEOLOGIE DE BRUXELLES, XIII (1899), blz. 347-360.
- (6) Cf. o.m. : V. VANDER HAEGHEN, La peinture murale de la Grande Boucherie. Rapport de M. V. Vander Haeghen, in : BULLETIJN DER MAATSCHAPPIJ VAN GESCHIED-EN OUDHEIDKUNDE TE GENT, VII(1899), blz. 177 - 194.

- (7) E. DE BUSSCHER, Peinture murale à l'huile du XVe siècle, à Gand. Indices primordiaux de l'emploi de la couleur à l'huile au XVe siècle, à Gand. Recherches sur les anciens peintres gantois, in : MESSAGER DES SCIENCES HISTORIQUES, jg. 1859, blz. 105-271.
- (8) J. WEALE, Peinture murale de la grande Boucherie, à Gand, in : MESSAGER DES SCIENCES HISTORIQUES, jg. 1860, blz. 395-399.
- (9) Bijbelboeken die niet door de Kerk als echt worden aanvaard. Hebben niettemin talloze voorstellingen tijdens de Middeleeuwen en ook later geïnspireerd.
- (10) Cf. G. SCHILLER, Ikonographie der christlichen Kunst, dl. I, Gütersloh, 1966, blz. 88 - 91.
- (11) Cf. L. REAU, Iconographie de l'art chrétien, dl. II, Parijs, 1957, blz. 220-222.
- (12) Cf. het door De Vigne gecompleteerd schilderij. Afbeelding in in verschillende tijdschriften. Recent : Mandelboekje en Palmares / zie noot 1.

DOCUMENTAIRE FICHES.... REACTIES

=====

1. In aansluiting met onze fiche over Charles Van Hulthem deelde Dhr. A. Van den Kerkhove ons volgende inlichting mee : "In de Augustijnenkerk bevindt zich het praalgraf van Van Hulthem. Het heeft de vorm van een graftombe met daarboven een reliëf. Het is uitgevoerd in wit en zwart marmer, is 3,50 m. h. en 1,52 br. Het reliëf stelt de tronende Maagd van Gent voor (stadskroon, wapenschild) die een medaillon vasthoudt waarin zich een portretkop van Van Hulthem, in profiel naar rechts, bevindt. Rechts staat Minerva, godin van de wetenschap, herkenbaar aan haar helm met uiltje bovenop en het borstschild met Medusakop. De godin staat op het punt Van Hulthem met de lauwerkrans te kronen. Aan haar voeten liggen attributen van wetenschappen en kunst. Het reliëf (wit marmer, 1,07 m. h. x 0,98 m. br.) is getekend en gedateerd onderaan links " R. Parmentier 1839 ". Het werk is een voorbeeld van de academische, neoklassieke stijl. "
2. Over Karel Waeri ontvingen we nog GEEN ENKELE INLICHTING !!!
Weet geen enkel lid iets te vertellen over hem ?
Inlichtingen overmaken aan het secretariaat, Rabotstraat, 10
Gent, vóór 1 maart e.k.
Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

H. C.